

Till Justitiedepartementet

Departementets diarienummer:
Ju2024/01907

Yttrande över betänkandet "En översyn av 23 kap. brottsbalken" (SOU 2024:55)

Inledning

Hovrätten har granskat betänkandet utifrån de intressen som hovrätten har att beakta. Nedan redogörs för de synpunkter som hovrätten har på förslagen i de fem huvudsakliga förslagsavsnitten (7-11). I vissa delar av betänkandet övervägs lagstiftningsåtgärder som inte leder till förslag. Om inte annat följer av det som anges nedan uttalar sig inte hovrätten om sådana överväganden. Hovrätten har i stället riktat in sin granskning till att avse de konkreta förslag som enligt utredningen bör leda till lagstiftning. I den mån ett sådant förslag inte särskilt berörs nedan ska det förstås som att hovrätten inte har någon erinran mot förslaget.

En särreglering avseende försök till brott (avsnitt 7)

Hovrätten tillstyrker att det i lag uttryckligen anges att den som har påbörjat utförandet av ett brott ska dömas för försök till brottet också om faran för att brottet ska fullbordas är utesluten endast till följd av en myndighets åtgärd. I kommande reformarbeten gällande straffrättens allmänna del bör det dock övervägas en mer heltäckande kriminalisering.

Skäl

Hovrätten instämmer i utredningens överväganden beträffande "Vapenattrappen" NJA 2023 s. 393 och att det med anledning av rättsfallet finns skäl att vidta lagstiftningsåtgärder. I betänkandet redogörs på s. 158-161 för tre potentiella lagtekniska lösningar för att uppnå det resultat som eftersträvas. Utredningen landar i att det tredje alternativet är att föredra eftersom det är det minst ingripande, endast träffar de avsedda situationerna och att konsekvenserna av förslaget därmed blir lättöverskådliga.

Hovrätten instämmer i att den föreslagna lösningen i och för sig är överskådlig och begränsad till att träffa de situationer som avses. Ur ett lagstiftningsperspektiv framstår dock lösningen som påtagligt kasuistisk. Det kan inte uteslutas att det kan uppkomma gränsdragningsproblem vid bedömningen av det straffbara området. I allmänhet gäller att lagstiftning bör formuleras på ett sådant sätt att den kriminaliserar det som utifrån rättspolitiska överväganden är motiverat. Så kan inte sägas vara fallet med

den nu föreslagna regleringen.

Hovrätten ifrågasätter inte att ”Vapenattrappen” fått de följder som anges i betänkandet och instämmer i att det är motiverat för lagstiftaren att vidta åtgärder för att komma till rätta med dessa följder. Den lagtekniska lösning som föreslås får anses ta hand om den situation som har uppstått men kan alltså kritiserats utifrån ett allmänt lagstiftningsperspektiv. På befintligt underlag anser sig dock hovrätten inte kunna förorda någon av de två andra lösningar som övervägs i betänkandet. Slutsatsen blir därför att den föreslagna lösningen tillstyrks. I kommande reformarbeten gällande straffrättens allmänna del bör det dock övervägas hur bestämmelsen om försök till brott ska vara formulerad för att omfatta alla de ageranden som ur ett kriminalpolitiskt perspektiv är klandervärda.

En ny utformning av bestämmelsen om förberedelse och stämpling till brott (avsnitt 8)

Hovrätten motsätter sig att ”inneha” ska vara en kriminaliserad form av befattning med hjälpmedel.

Hovrätten ställer sig tveksam till om det bör införas en kriminalisering av ”andra planeringsåtgärder” på sätt som föreslås i betänkandet.

Hovrätten anser att resonemangen beträffande farebedömningen i denna del av betänkandet tangerar de frågor om brottsprovokation som en särskild utredare i annat sammanhang fått i uppdrag att utreda.¹ Det som föreslås i denna del bör därför i dagsläget inte leda till lagstiftning. Beredningen av den frågan bör i stället inom Regeringskansliet samordnas med beredningen av de frågor som utreds i det andra sammanhanget.

Skäl

Utredningen har haft till uppdrag att utreda hur straffansvaret för osjälvständiga brott bör utvidgas och förändras för att på ett mer effektivt sätt motverka brott. I betänkandet lämnas följaktligen också ett flertal förslag som på ett klart och tydligt sätt utvidgar det straffbara området jämfört med vad som är fallet idag.

Hur brett det straffbara området bör vara och vad som i allmänhet bör straffas är i huvudsak en politisk fråga. I tidigare lagstiftningsarbeten har dock framhållits vissa kriterier som bör vara uppfyllda för att kriminalisering ska anses befogad. Det har då bl.a. framhållits att ett tänkt straffbud måste avse ett identifierat och konkretiserat intresse som är skyddsvärt, att det beteende som avses bli kriminaliserat ska kunna orsaka skada eller fara för skada på skyddsintresset, att endast den som har visat skuld (varit klandervärd) bör träffas av straffansvar, och att kriminalisering av ett beteende inte kan komma i fråga om det inte finns något tillräckligt värdefullt motstående intresse.² Enligt hovrättens mening finns det alltså goda skäl att pröva föreslagna straffbud mot dessa kriterier.

¹ Se dir. 2024:44.

² Se SOU 2013:38 s. 475-499 med där gjorda hänvisningar.

Samtliga av de huvudsakliga formerna av befattning med hjälpmedel som är kriminaliserade idag (skaffar, tillverkar, lämnar, tar emot, förvarar, transporterar, sammanställer) ger uttryck för att det krävs någon form av aktiv handling hos gärningsmannen för att straffansvar för förberedelse till brott ska kunna aktualiseras. Att det förhåller sig på detta sätt har goda skäl för sig. I allmänhet är den som på ett eller annat sätt manifesterar sitt brottsliga uppsåt genom handling klandervärd på ett sätt som den som är passiv inte är.

I betänkandet föreslås att "inneha" ska bli en kriminaliserad form av befattning med hjälpmedel. Detta i förening med att det även föreslås att det ska vara tillräckligt att det som utgör hjälpmedel för brott är ägnat (och inte längre *särskilt* ägnat) att användas som hjälpmedel vid brott medför att det kriminaliserade området utvidgas väsentligt jämfört med vad som är fallet idag. Som framhålls i ett av de särskilda yttrandena till betänkandet (s. 369-370) kan ett stort antal föremål under vissa omständigheter anses ägnade att användas som hjälpmedel vid brott. Så länge en person innehar ett sådant föremål skulle det enligt vad som föreslås vara tillräckligt att ett uppsåt att begå brott formas hos individen för att ansvar för förberedelsebrott i teorin skulle kunna utkrävas. Enligt hovrättens bedömning kan det ifrågasättas om individen i fråga då har varit klandervärd på ett sådant sätt att det är motiverat att utkräva straffansvar.

Hovrätten konstaterar att den sammanlagda effekten av förslagen i denna del blir en sådan utvidgning av det straffbara området att befattningsformen "inneha", med beaktande av det avskaffade kravet på "särskilt ägnat", kan komma att bli en alltför långtgående kriminalisering.

Det föreslås vidare i betänkandet att det utöver vissa direkt angivna former av befattning även ska vara straffbart som förberedelse till brott att "vidta andra planeringsåtgärder som är särskilt ägnade att möjliggöra utförandet av ett brott". I denna del föreslås alltså den extra "tröskel" som tillägget *särskilt* ägnat innebär. Även med beaktande av det framstår det som oklart och därmed tveksamt ur ett förutsebarhetsperspektiv vilka former av planeringsåtgärder som avses falla inom det straffbara området. Författningskommentaren och övervägandena i betänkandet ger inte tillräcklig ledning. Hovrätten kan därför inte lämna förslaget utan erinran utan ställer sig i stället tveksam till om det bör leda till lagstiftning på befintligt underlag. I det fortsatta lagstiftningsarbetet bör det därför klargöras vilka former av planeringsåtgärder som avses. Enligt hovrättens uppfattning bör det i vart fall krävas någon form av aktiv och inte endast helt vardaglig handling från gärningsmannen för att en planeringsåtgärd ska kunna anses föreligga.

I fråga om förberedelse till brott föreslås att bedömningen av faran för brottets fullbordning ska ändras på så sätt att den motsvarar den som föreslås gälla vid försök till brott. De konsekvenser en sådan ändring innebär för det straffbara området (se s. 201) skulle i vissa fall i vart fall tangera det som utgör brottsprovokation. Den 2 maj 2024 fick en särskild utredare genom dir. 2024:44 bl.a. i uppdrag att föreslå en lagreglering av provokation inom förundersökningar och underrättelseverksamhet. Beredningen av frågorna bör samordnas inom Regeringskansliet.

Frivilligt tillbakaträdande från försök, förberedelse och stämpling till brott (avsnitt 9)

Hovrätten ställer sig tveksam till om det är nödvändigt att införa den föreslagna lagregleringen beträffande frivilligt tillbakaträdande genom anmälan till myndighet och ifrågasätter lämpligheten av den utvidgning av det straffria området som förslaget innebär.

Hovrätten motsätter sig att den föreslagna skyldigheten att föra information om ett avslöjande vidare till Polismyndigheten ska gälla för *all personal* inom skolväsendet, elevhälsan och på hem för vård eller boende.

Skäl

Det kan enligt hovrättens bedömning ifrågasättas om det är nödvändigt att införa en särskild bestämmelse om att det ska vara möjligt att "frivilligt tillbakaträda" genom anmälan till myndighet. Den som gör en sådan anmälan till en myndighet borde redan idag omfattas av den straffrihet som följer av 23 kap. 3 § i de fall anmälan föranleder att brottet inte fullbordas. Hovrätten är inte övertygad om att de tydlighets- och pedagogiska skäl som utredningen hänvisar till har sådan tyngd att en särskild bestämmelse är motiverad.

Till det ovanstående kommer att den lagtekniska konstruktionen av den föreslagna bestämmelsen framstår som komplicerad och svårtillämpad. Härvid kan konstateras att det enligt det andra stycket i föreslagna 23 kap. 8 § för straffrihet ska vara tillräckligt att den som är inblandad i det planerade brottet frivilligt avslöjar detta i sådan tid att brottets fullbordan kan förhindras. Det ska enligt förslaget alltså inte vara nödvändigt för straffrihet att brottet *faktiskt* förhindrats (se bl.a. s. 267 och 268).

Det ovanstående skulle innebära en förändring jämfört med vad som är gällande rätt idag och hovrätten är inte övertygad om att det vore en förändring i önskvärd riktning. Detta eftersom det förefaller som motiverat att den som faktiskt har förhindrat ett brott går fri från ansvar medan samma sak inte med självklarhet kan sägas om den som vidtagit vissa åtgärder för att avvärja brottet men utan att dessa förhindrat brottet i fråga. Vid en jämförelse med det som krävs för strafflindring enligt 29 kap. 5 a § med anledning av att uppgifter lämnats som varit av betydelse för utredningen, dvs. att dessa ska ha varit *av väsentlig betydelse*, framstår en straffrihetsgrund som grundar sig på en åtgärd som i realiteten inte haft någon betydelse alls för att hindra brottet som mycket generös. Inte heller en tillämpning av 29 kap. 5 § första stycket 4, dvs. att den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet, skulle kunna medföra mer än en viss strafflindring.

Det kan även tänkas att lagtexten i det föreslagna andra stycket kan föranleda obefogade invändningar om straffrihet. Detta eftersom den tilltalade, falskeligen, skulle kunna göra gällande att han eller hon före brottet gjort en sådan anmälan som föranleder ansvarsfrihet till en i lagtexten utpekad person, men att denne av en eller annan anledning inte fört vidare informationen i sådan tid att brottet förhindrats. Har den tilltalade därtill möjlighet att åberopa förhör med en sådan person, som också är beredd att lämna falska uppgifter i domstol, har den tilltalade

hamnat i ett processuellt fördelaktigt läge eftersom det då finns en del som talar för att straffrihet enligt den nya bestämmelsen kan komma att inträda. Det är överhuvudtaget svårt att överblicka vad en grund för straffrihet som baserar sig på ett hypotetiskt händelseförlopp, att ett brott kunde ha förhindrats om vissa andra omständigheter också hade förelegat, kan få för betydelse vid prövningen av straffansvar för försök, förberedelse och stämpling.

Det som beskrivits ovan skulle enligt hovrättens uppfattning kunna åtgärdas om även särregleringen rörande ansvarsfrihet vid frivilligt tillbakaträdande genom anmälan till myndighet knyts till att brottet till följd av anmälan faktiskt förhindras. Även om så sker ställer sig dock hovrätten som sagt tveksam till om det ens är nödvändigt med en särreglering för fallen då "tillbakaträdandet" sker genom en anmälan till myndighet.

Med anledning av förslaget om särreglering avseende frivilligt tillbakaträdande genom anmälan till myndighet föreslår utredningen att det i en särskild lag för vissa myndigheter och enskilda ska finnas en lagfäst skyldighet att föra information om ett avslöjande vidare till Polismyndigheten. Hovrätten delar bedömningen att en sådan uppgiftsskyldighet ska finnas. I det fortsatta lagstiftningsarbetet bör det dock ytterligare övervägas hur den tänkta behandlingen av personuppgifter samt behovet av sekretessbrytande bestämmelser förhåller sig till nuvarande lagstiftning på personuppgiftsområdet och andra lagstiftningsprojekt gällande informationsutbyte mellan myndigheter.

Bland de som föreslås omfattas av uppgiftsskyldigheten anges "övrig personal" inom skolväsendet samt inte bara huvudmän utan även "personal" på ett hem för vård och boende. Enligt hovrättens bedömning är det alltför långtgående att ålägga den enskilda anställde, kanske en vaktmästare, en kurator eller en lärarassistent, ett lagstadgat ansvar att föra informationen vidare. Resonemangen i denna del på s. 272 i betänkandet är inte övertygande. Skyldigheten att föra informationen vidare bör i stället, om förslagen i denna del leder till lagstiftning, begränsas till att gälla för huvudmannen inom verksamheten i fråga (jfr prop. 2024/25:65).

De olika medverkansformerna (avsnitt 10)

Hovrätten motsätter sig de huvudsakliga förslagen i avsnittet. Det bör inte införas en lagfäst definition av gärningsmannaskap och finns inte skäl att "förtydliga regleringen" av medverkansformerna på sätt som utredningen föreslår. Det är inte heller nödvändigt att ändra om strukturen i 23 kap. eller att ersätta det nuvarande kapitlet med ett nytt.

Skäl

Den nuvarande regleringen av gärningsmannaskap och frågor kopplade till de olika medverkansformerna är av komplex natur. Som anges i utredningen har det under lång tid inte ansetts nödvändigt att i lag närmare ange vad som förstås med gärningsmannaskap. Regleringen i 23 kap. 4 § har bedömts tillräcklig och det har överlåtits till rättstillämpningen att klargöra var gränserna går för vem som är att "anse som gärningsman" och vem som är medverkande till någon annans brottslighet. Högsta domstolen har också

kommit med ett förhållandevis stort antal avgöranden på området.³
Frågorna är också väl belysta i doktrin.⁴

Den idag gällande ordningen är med andra ord väl utvecklad och inarbetad i praxis. Den är också av central betydelse för grundläggande straffrättsliga frågor gällande fördelningen av ansvar när flera personer samarbetar för att begå brott. Enligt hovrättens bedömning krävs det givet detta tungt vägande skäl för att ändra den rådande ordningen.

Utredningen anför under avsnitt 10.2 att den nuvarande lagstiftningen i huvudsak har en ändamålsenlig och rimlig utformning. Hovrätten instämmer i detta. Utredningen anför dock samtidigt att det finns ett klart behov av att förtydliga regleringen av medverkansformerna och förenkla terminologin. Detta främst på grund av legalitetsskäl och för att undvika missförstånd och göra regleringen mer lättillgänglig. Hovrätten instämmer inte i att det finns ett sådant behov av att genomföra de föreslagna förändringarna.

Redan den omständigheten att det i betänkandet inte kan pekas på ett klart och tydligt problem med den nuvarande ordningen – utöver legalitetsargumentet – talar emot att genomföra de omfattande lagändringar som föreslås. Det anges förvisso på flera ställen i betänkandet att förslagen inte är avsedda att ändra den redan gällande ordningen men enligt hovrättens bedömning är det ofrånkomligt att det inte går att överblicka vilka konsekvenser en ändrad lagstiftning på ett så pass centralt och väl inarbetat rättsområde som det nu är fråga om skulle kunna föranleda. De risker sådana lagändringar medför bör inte underskattas. Under alla förhållanden är frågorna inte så pass väl utredda i betänkandet att det går att ansluta sig till utredningens bedömning att en kodifiering inte skulle medföra några förändringar jämfört med gällande rätt.

Vad gäller legalitetsargumentet finns det enligt hovrättens bedömning – givet den väl inarbetade praxis som finns på området som också kan härledas till lagstödet i 23 kap. 4 § – inga framträdande legalitetsproblem med den ordning som idag är gällande rätt. I denna del måste också lyftas fram det som anges i betänkandet om att det inte är något annat nordiskt land som har en lagfäst definition av vem som är att anse som gärningsman.

Slutsatsen blir att sådana tungt vägande skäl som behöver finnas för att genomföra så omfattande förändringar som det är fråga om inte föreligger. Det är då inte heller nödvändigt att införa ett nytt 23 kap. i brottsbalken, utan de ändringar som bedöms nödvändiga för att ändra det straffbara området kan ske genom att de arbetas in i det befintliga 23 kap.

I avsnitt 10.5 föreslås att det ska förtydligas att företrädare för en juridisk person – formell eller faktisk – ska träffas av straffansvar som är föreskrivet för någon i ”särskild ställning”, när denna ställning innehas av en juridisk person. Förslaget förefaller ”stå på egna ben” på det viset att det är tydligt

³ Se t.ex. ”Sambandscentralen” NJA 2022 s. 489, ”Akallarånet” NJA 2006 s. 535, ”Bussen i Östberga” NJA 2017 s. 531 och ”Påskupploppen i Örebro” NJA 2023 s. 114.

⁴ Se t.ex. Asp, P, De osjälvtändiga brottsformerna, JUNO Version 1, Publicerad digitalt 2024 och Svensson, E, Gärningsmannaskap vid fleras deltagande i brott, JUNO Version 1, Publicerad digitalt 2016.

avskiljbart från de övriga förslagen i avsnitt 10. Om det inom ramen för det fortsatta lagstiftningsarbetet bedöms möjligt har hovrätten ingen erinran mot att detta förslag ”bryts ut” och genomförs.

Underlåtenhet att avslöja eller hindra brott (avsnitt 11)

Hovrätten motsätter sig samtliga förslag i avsnittet.

Skäl

Frågan om enskilda i lag borde åläggas ett ansvar att avslöja brott i större utsträckning än vad som är fallet idag är en fråga av sådan omfattning och principiell natur att den i sig hade motiverat en egen utredning. Förslagen berör grundläggande frågor om vilka krav det är rimligt att ställa på en individ och hur dessa i så fall förhåller sig till statens roll. Hovrätten utesluter inte att det, mot bakgrund av utvecklingen av organiserad brottslighet och förekomsten av brott med många inblandade personer, skulle kunna vara motiverat att utöka det lagstadgade ansvaret för enskilda att avslöja brott. Det går dock inte att uttala sig om frågan på det begränsade underlaget i betänkandet. Skälen till de föreslagna lagändringarna är inte övertygande. I brist på utredning och grundläggande analys av det slag som hovrätten efterfrågar ovan finner hovrätten att de överväganden som gjorts i SOU 2014:63 (s. 174 f.) och prop. 2015/16:113 (s. 57 f.) fortfarande äger giltighet. Det som föreslås i avsnittet bör således inte leda till lagstiftning.

Avslutning

Frågorna som avhandlas i betänkandet är principiella, komplexa och rör centrala delar av straffrätten. Utredningen har haft ungefär ett år på sig på att slutföra sitt uppdrag. Utifrån den tid som stått utredningen till buds kan visserligen slutresultatet sägas vara imponerande. Det är dock uppenbart att tiden inte varit tillräcklig för att på ett adekvat och allsidigt sätt utreda och belysa de frågor som avhandlas. Detta framgår inte minst av att författningskommentarerna är knapphändiga och inte ger tillräcklig ledning för rättstillämpningen. Detta är något som behöver adresseras i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

I handläggningen av detta ärende har deltagit hovrättspresidenten Mari Heidenborg, hovrättsråden Lars Wallinder och Sofie Klahr samt tf. hovrättsassessorn Sven Olsson, föredragande.

Mari Heidenborg

Sven Olsson